

811.161(082)

С 92

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**СХІДНОСЛОВ"ЯНСЬКІ МОВИ
В ЇХ ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ**

*Збірник наукових праць, присвячених пам"яті
професора С.П.Самійленка*

Частина I

Запоріжжя ЗДУ 1996

✓ЛУЧИК В. Формування центральноукраїнських гідронімів на базі діалектизмів.....	47
ПЛУПЕНКО Л. Історико-етимологічна характеристика весільних номінацій в українській та польській мовах.....	50
ЧЕРНИШ Т. Етимологічно-гніздовий підхід до вивчення слів "янської лексики /до семантики східнослов"янських рефлексів псл. *pekti /.....	53
✓ВЕРВИЧ С. Гідронімія як джерело вивчення історії мови.....	56

ГРАМАТИКА

ЗАГНІТКО А. Корелятивність семантики слова і структури речення.....	60
ШУЛЬЖУК К. Структура простого ускладненого речення в новій українській літературній мові дошевченківського періоду.....	63
✓ЯВІР В. Текстотворюючі потенції деяких конструкцій у мові газети.....	65
ШИНКАРУК В. Дискурсивні висловлення в сучасній українській мові.....	68
МАНОВИЦЬКА А. Координація в роді присудка з підметом, вираженим невідмінюваним іменником.....	71
БРСВКО А. Каков же синтаксический статус сочинительного сочетания слов ?.....	73
✓ШУЛЬЖУК Н. Складне речення у драматичних творах І. Котляревського.....	76
МЕЛЬНИК Ю. Об одной актуальной проблеме грамматики..	78
БЕРЕЗЕНКО В. К вопросу о поэтике грамматических категорий.....	81
НАКОНЕЧНА О. Умовна модальність /різновиди та засоби вираження/ в українських прислів"ях.....	83
КУЦОВА Р. Темпоральні конструкції місцевого відмінка.....	87
БІЛОЗОР М. Функції парцельованих конструкцій у публіцистичних текстах.....	90
КОЗИРЄВА З. Відмінювання іменників 0-основ чоловічого роду у текстах східнослов"янської редакції XI - XIIIст.	93
МАРЧИЛО Л. Форми майбутнього часу в "Актових книгах Полтавського міського уряду" / 1664 - 1680 pp./.....	96

ники і дієприслівникові звороти відіграють першорядну роль у структурі поетичної строфи, причому домінантою, як правило, виступає саме дієприслівник. Цьому сприяє насамперед те, що дієприслівник переважно, незалежно від свого місця в звороті, виносить в кінець рядка, отже, римується. Насамперед, "Потім до берега приставши З троянством голим всім своїм, На землю з човнів повстававши, Спитавсь, чи є що їсти їм" /І.Котляревський/.

Відокремлені означення, виражені дієприкметниками і дієприкметниковими зворотами, зустрічаються рідше, ніж відокремлені обставини, виражені дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами. Це переважно форми, що не відповідають сучасним нормам літературної мови. Наприклад: "Троянці волокли з собою Стару бабу, як ягу, Лукаву відьму, злу Берою, Іскорчившюся в дугу" /І.Котляревський/. Пор. використання активних дієприкметників минулого часу в ролі підмета: "Прийшовшії усміхаються" /Г.Квітка-Основ'яненко/.

Досить розгалужену в семантичному і граматичному аспектах групу становлять вставні і вставлені конструкції. Серед вставних одиниць переважають слова і словосполучення. Характерною особливістю їх є те, що таку роль нерідко виконують слова /словосполучення/, відсутні в складі сучасної української літературної мови, або ж такі, що в ролі вставних у сучасній мові не вживаються /пробі, сиріч, обаче, будучи та ін./ . Найважлива значна кількість "фіктивних" вставних структур, які з семантичного боку нічого не виражають, але ускладнюють розуміння і сприймання змісту речення. Пор.: "Шельменко. Нехай, як-то, будучи сказати, сиріч, теє-то, розжує" /Г.Квітка-Основ'яненко/.

Таким чином, у період формування нової української літературної мови в структурі ускладненого речення помітним було архаїчне нашарування, властиве старій українській мові, яке з часом зникало; набували дальшого розвитку конструкції, що були і в старій мові, а також такі, що виникали і функціонували на новому мовно-мовному ґрунті.

В.Явір

/м.Кривий Ріг/

ТЕКСТОУТВОРЮЮЧІ ПОТЕНЦІЇ ДЕЯКИХ КОНСТРУКЦІЙ У МОВІ ГАЗЕТИ

З усіх структурно-семантичних типів речень №₁ - №₁ та їх варіантів /№₁ є №₁; №₁ - це №₁; №₁ завжди №₁; №₁ скрізь №₁; №₁ як №₁; №₁ - №₁ тощо/ одними з найбільш поширених є ідентифікаційні

конструкції кількох різновидів. Це зокрема ідентифікація через відоме /Літургія - католицька церковна відправа/, через співвіднесеність суб'єкта з самим собою /Кривбас є Кривбас; Діти завжди є діти; Робота як робота/, через заперечення тотожності /Рим без Ватікану - не Рим/, за внутрішньою чи зовнішньою схожістю /Чай - зелене золото Абхазії/, за оказіональною ознакою /Морська служба - завжди ризик/ і т. ін.

У синтаксичних розвідках останніх років вони або зовсім не розглядаються, або ж мають статус периферійних утворень.

Так, деякі висновки щодо структурно-семантичної організації цих речень знаходимо в працях Н.Ю.Шведової, Н.Д.Арутюнової, В.А.Белашанкової. Аналіз їх функціональних особливостей на рівні тексту частково поданий у працях Л.А.Соколової, Н.Л.Шубіної та ін. Між тим спостереження над структурно-семантичною організацією газетних текстів засвідчують їх досить високу частотність, що обумовлено, на наш погляд, не лише специфікою семантики цих конструкцій, але й певними особливостями в структурно-семантичній організації мікротексту чи ССЦ.

Як специфічному позиційно обумовленому семантичному типу, реченням із значенням ідентифікації /в широкому розумінні/ притаманна і особлива текстоутворююча функція. Чи не найвиразніше проступає вона в ініціальній та фінальній позиціях таких складових тексту, як ССЦ. Позиція, як правило, обумовлюється конкретним лексичним їх наповненням.

В ініціальній позиції мікротексту чи в такому сегменті тексту, як ССЦ, вони є тією домінантою, на тлі якої розгортається ССЦ: Реклама - рушій торгівлі. Але якщо подивитись на рекламу прискіпливіше, глибше, то побачимо дзеркало, в якому відображається все наше життя. Тож стан реклами в Україні та країнах СНД відображає стан розвитку цих країн. Перехідний період накладає свої вимоги, встановлює кордони, в яких робиться реклама, що призводить до появи Льоні Голубкова та пропозицій "добре жити разом з "ОЛБІ". Не робитиму професійну оцінку такій рекламі, але іноді так і кортить сказати: "Ну, не хочу я жити з "ОЛБІ", а хочу жити з дорогою мені людиною" /ГУ/.

Як видно з прикладу, особлива позиція, як і особлива функція ініціального речення, робить цю конструкцію відносно самостійною, дає змогу актуалізувати семантику мікротексту, одночасно вона є і засобом смислового членування інформації. Позицій-

на незалежність забезпечується тим, що таким реченням властиві семантична і структурна цілісність, вони самі у певній мовленнєвій ситуації можуть бути мікроконтекстом.

Однак конструкції №_I - №_I не завжди реалізуються в ініціальной позиції ССЦ. Це, як правило, стосується тих випадків, коли ССЦ починається структурними елементами, які є з'єднувальною ланкою з попереднім ССЦ /так звані текстові скрепи/, не пов'язаними безпосередньо з його змістом.

На відміну від попередніх, позиція речень з ідентифікацією суб'єкта через співвідношення з самим собою може бути як ініціальною, так і фінальною. Пор.: "Голова є голова. Він усе бере на свої плечі, всі структурні підрозділи господарства мають бути в полі його зору. /ВзУ/" і "Ада Роговцева залишила театр. Звичайно, не той, що є найпрекраснішою в світі річчю, забавою, яку гарантує держава, а театр як звичайну організаційну / а не духовну!/" структуру.

От звідси і пішла Ада Миколаївна.

При цьому не йдеться про перегляд чи переоцінку мистецьких вартостей. Зірка є зірка. Роговцева є Роговцева /ГУ/.

Тільки контекст дає життя таким конструкціям і за висловом Г.О.Золотової, вдихає в них "живу душу".

У реченнях цього типу поняття визначаються не через вказівку на окремі їх властивості й ознаки, а шляхом вказівки на весь комплекс притаманних йому ознак. Мовознавці /Туліна Т.А., Ніколіна Н.А. та ін/ вказують на "багатозначність тавтологічних конструкцій", залежність їх значення від контексту. Причому, на відміну від попередніх, у них конструкціях, що знаходяться в ініціальной позиції, смисловий зв'язок реалізується в зворотному напрямку, тобто не згори донизу, а навпаки. Семантика другого компонента цих конструкцій значно об'ємніша, вагоміша, яка набуває конкретизації тільки в контексті.

У фінальній позиції ці речення набувають значення однозначного висновку, який не викликає заперечень ні в мовця, ні в слухача.

Речення з тавтологією головних членів завжди є лише фрагментом певної теми повідомлення і в структурі ССЦ вони виконують функцію своєрідного оцінного обрамлення. Аналізованим моделям властива жорстка усталена схема, яка ґрунтується на повторі, відтвореності структури і більш-менш вільному лексичному варіюванні. Ці особливості дають підстави розглядати їх як речення фразеологізованої структури, які є одним із оцінних засобів вираження різ-

них суб"єктивно-модальних значень.

Таким чином, сказане дає підстави зробити висновок про тісний зв'язок і своєрідний статус цих речень у структурі тексту.

В.Шинкарук
/м.Чернівці/

ДИСКУРСИВНІ ВИСЛОВЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У сучасній українській мові, особливо в мові художніх творів та публіцистики, досить поширені синтаксичні конструкції, що становлять поєднання декількох предикативних одиниць чи їх частин, які оформляються в тексті як окремі речення, у традиційному його розумінні "від крапки до крапки", за смислом і граматично вони тісно пов'язані одне з одним і легко можуть бути об'єднані в одну комунікативну одиницю – просте чи складне речення.

Поглиблений аналіз формально-граматичної і семантичної природи синтаксичних одиниць, що здійснюється останнім часом в українському мовознавстві В.М. Русанівським, І.Р.Вихованцем, К.Г.Городенською, О.К.Везпояско, С.Я.Єрмоленко та ін. з урахуванням функціонально-комунікативних характеристик мовних засобів, а також референційно-денотативна концепція семантики речення, представлена у працях Т.П.Ломтова, В.Г.Гака, О.В.Падучевої, Н.Д.Арутюнової, В.І.Кононенко та ін., поставили на часі потребу по-новому висвітлити і проблему текстових поєднань речень – дискурсивних висловлень.

Дискурсивне висловлення становить один з різновидів надфразної єдності і є окремою комунікативною одиницею, яка розглядається як сегментована комунікативна реалізація граматичного речення.

Характерною ознакою дискурсивного висловлення є сегментація, тобто переривність синтаксичних зв'язків між компонентами, що входять до його складу. Іншими словами, дискурсивне висловлення є наслідком синтаксичної сегментації. Отже, дискурсивне висловлення – це сегментована комунікативна реалізація простого чи складного висловлення, кореферентного з відповідним граматичним реченням.

До дискурсивних висловлень, кореферентних з граматичним формально-елементарним /простим/ реченням, належать текстові поєднання речень з актуалізованими компонентами, пунктуаційно